

Prispevek Murkovega in Pleteršnikovega slovarja k razvoju slovenskega botaničnega izrazja

Nina Ditmajer

Cobiss: 1.02

V prispevku je prikazana slovenska botanična terminologija v 19. stoletju, kot se kaže v dveh najpomembnejših slovensko-nemških slovarjih tega stoletja: v Murkovem (1833) in Pleteršnikovem (1894–1895). Predstavljeni so različni viri, ki so ali bi lahko bili podlaga botaničnim izrazom v slovarjih. Iz Murkovega slovarja so izpisani vsi botanični izrazi, ki vsebujejo latinski ustreznik, v Pleteršnikovem slovarju pa je bil tak izpis onemogočen zaradi njihovega prevelikega števila, saj je stroka v tem času že zelo napredovala.

Gljučne besede: terminologija, botanično izrazje, Anton Murko, Maks Pleteršnik, slovar

The contribution of Murko's and Pleteršnik's dictionaries to the development of Slovenian botanical terminology

This article presents nineteenth-century Slovenian botanical terminology as seen in the two major Slovenian-German dictionaries from that century, by Murko (1833) and Pleteršnik (1894–1895). Various sources are presented that are or could be the basis of the botanical terms in the dictionaries. The article lists all of the botanical terms with Latin equivalents in Murko's dictionary. This is not possible for Pleteršnik's dictionary due to the large number of such equivalents because the field was already advanced at that time.

Keywords: terminology, botanical terms, Anton Murko, Maks Pleteršnik, dictionary

1 Uvod

V prispevku je prikazan razvoj slovenske botanične terminologije v 19. stoletju. Pregledana sta dva najpomembnejša slovarja tega časa, in sicer Murkov *Slovensko-Nemški ročni besednik* (v nadaljevanju Murkov *Slovensko-nemški slovar*) iz prve polovice 19. stoletja (1833) ter Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* iz druge polovice 19. stoletja (1894–1895). Ker me zanima razvoj slovenskega botaničnega izrazja, sem primerjala vse izrazje v obeh slovarjih ter ocenila njegovo številčnost. Še posebej me je zanimalo, katere vire sta oba slovaropisca uporabila pri botaničnih poimenovanjih. Murko namreč svojih virov ni navajal, Pleteršnik pa je bil pri tem dokaj dosleden.

2 Razvoj slovenske botanike v 19. stoletju

Razvoj slovenskega strokovnega izrazja v 19. stoletju lahko razdelimo na dve obdobji (po Legan Ravnikar 2009: 49); to velja tudi za razvoj slovenskega botaničnega izrazja.

2.1 Razvojno dinamično obdobje nadaljnjega razvoja slovenskega strokovnega izrazja v prvi polovici 19. stoletja in pripravljalna doba za oblikovanje slovenske znanstvene terminologije

V prvi polovici 19. stoletja se je močno povečalo število izdaj poljudnostrokovnih knjig iz kmetijskih strok: Franc Pirc, *Krajnski vertnar ali Podučenje v kratkim veliko sadnih dreves zarediti* (1835, 1845); Matija Vertovec, *Vinoreja za Slovence* (1845). V času Ilirskih provinc, leta 1810, je znameniti slovenski botanik Franc Hladnik (1773–1844) ustanovil Botanični vrt v Ljubljani. Do leta 1834 je imel odmevna predavanja iz botanike in vanjo uvedel številne nove učence: Henrika Freyerja, Žiga Grafa in Muzia Tommasinija. Po Hladnikovi smrti je vodenje botaničnega vrta prevzel njegov vajenec Andrej Fleischmann (1804–1867). Fleischmann je bil prvi, ki je pisal o slovenski flori, vendar v nemškem jeziku: *Übersicht der Flora Krains* (Pregled kranjske flore, 1844). Posvetil se je tudi praktični botaniki, tj. sadjarstvu in vrtnarstvu. Njegova predavanja so poslušali med drugim tudi F. Erjavec, I. Tušek, J. Šafer (Bavcon 2010: 11–142). Takrat je bila med slovenskimi intelektualci botanika zelo priljubljena, posebej botanično imenoslovje, zbiranje takega gradiva pa je že od bratov Zois veljalo za narodno zaslužno delo. Posebno vneti zbiralci so tedaj bili H. Freyer, J. Medved, J. Zalokar, A. Žvegel in J. Štefan.

2.2 Pospешen razvoj slovenskega strokovnega jezika in znanstvene terminologije v drugi polovici 19. stoletja (od 1848) in v začetku 20. stoletja (do 1919)

Ko se je slovenski jezik uveljavil kot učni predmet in delno kot učni jezik v višjih gimnazijah, je bilo nujno ustvariti slovenski strokovni učni jezik in slovenski znanstveni jezik. Prvi šolski učbeniki iz »prirodoznanske« stroke so začeli izhajati pri Slovenski matici in Mohorjevi družbi v Celovcu v šestdesetih letih 19. stoletja (Orožen 1979: 121–149). Za Fleischmannom je o slovenski flori pisal Valentin Plemel (1820–1875), ki je del svojih herbarijskih pol opremil tudi s slovensko napisanimi etiketami. Alfonz Paulin je leta 1898 napisal prvi izvorni učbenik za botaniko in v letih 1887–1893 sodeloval pri Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*, kjer je uredil vse gradivo, ki se nanaša na naravoslovje (Piskernik 1935). Slovenski naravoslovec Ivan Tušek je objavil knjigo *Najbolj potrebne stvari iz botanične terminologije* (1862), ki obsega organografsko terminologijo cvetnic, poimenovanja rastlinskih vrst ter poimenovanja za botanične sistematske skupine in taksonomske kategorije. Čeprav tu niso zajeti izrazi za vse botanične discipline, je to gradivo temelj naše botanične terminologije in nomenklature. A. Janežič je sprejel v program zbirke *Cvetje iz domačih in tujih logov* oba prevoda: Tuškov prevod knjige *Prirodopis rastlinstva s podobami*, ki jo je napisal Alois Pokorny, in Erjavčev prevod Živalstva istega avtorja. To sta bila, poleg veroučnih knjig, prva slovenska srednješolska učbenika.

3 Botanično izrazje v Murkovem *Slovensko-nemškem slovarju*

Leta 1832 je v Gradcu izšel *Slovensko-nemški slovar* Antona Murka, naslednje leto pa še njegov *Nemško-slovenski slovar*. Leta 1829 je bil razpisan natečaj za slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar s kratko slovensko oz. nemško slovnico. Zato slovar vsebuje besedje s celotnega slovenskega ozemlja. Murko se je kot prvi med slovenskimi slovaropisci zavedal posebnosti strokovnega izrazja. Besedje je navajano v besednih družinah (Humar 1999: 277–281). Pri navajanju botaničnih poimenovanj je Murko sledil najnovejšim dognanjem na tem področju; tako je upošteval binarno nomenklaturu po Linnéju. Poimenovanja so prikazana na različne načine: (1) del izrazja ima ob nemškem ustrezniku samo slovensko ime, nemški ustreznik ali nemški opis; (2) del izrazja ima slovensko poimenovanje, zelo splošen nemški opis in latinski ustreznik po Linneju; (3) večina pa ima slovensko poimenovanje, nemški ustreznik, lahko tudi več, in latinsko ime po Linnéju; (4) pogosto so navedena variantna poimenovanja; (5) ljudska ali narečna poimenovanja nimajo latinskih poimenovanj (Humar 1999: 286).

3.1 Slovarski viri

Zelo pomembno vprašanje je, od kod je Murko črpal vse to izrazje. Breznik (1938: 18) ocenjuje, da je Gutsman (*Christianske resnize* 1770; *Windische Sprachlehre* 1777; *Deutsch-windisches Wörterbuch* 1789) »ustvaril lepo število novih izrazov« in da jih je vključil v svoj slovar tudi Murko. Gutsman naj bi po Brezniku vzel veliko besed iz Jambrešiča (*Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica, et Hungarica locuples* 1742). Ti hrvatizmi naj bi po Murku in strokovnih piscih prešli v splošno rabo (npr. *gorušica* = *gorčica*). Breznik omenja še Ivana Belostenca (*Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatium aerarium* 1740) in Vuka Stefanovića Karadžića (*Serbisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch* 1818), od koder bi naj prevzel npr. izraza *bedrika*, *biljka*. Iz Dobrovskega (*Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris* 1822; *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* 1821; časopis *Slavin*) naj bi zajemal cerkvenoslovenske in češke besede, za ruščino je rabil Heymova slovarja (*Deutsch-russisches Wörterbuch I* 1795; *Polnyj rossijsko-nemeckij slovar* 1800). Murko je tako imel na voljo že kar nekaj slovaropisnih del, s katerimi si je lahko pomagal pri sestavi slovarja in zbiranju iztočnic. Uporabljal je predvsem slovarje osrednjeslovenskih slovaropiscev: Pohlin (1781), Gutsman (1789) in Jarnik (1832). **Pohlinov slovar** vsebuje ok. 430 botaničnih poimenovanj, ki jih je večinoma izpisoval iz Popovičevega rokopisnega gradiva *Glossarium vindicum. Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts* (Kidrič 1929: 238). Pri tem ni upošteval štajerskih slovarjev, saj njegov slovar ne vsebuje mnogih slovenskih rastlinskih poimenovanj, ki jih je uporabil slovaropisec Čebul v delu *Ein kleines Wörterbüchlein nämlich windisch und deutscher Sprache = Enu mala Besedishe Nemrizh Slovinskiga inu Nemshkiga Jesika* (Maribor, 1789) (Stabej 1954: 309). S primerjavo Pohlinovega botaničnega izrazja z Murkovim je bilo ugotovljeno, da je Murko upošteval le nekaj več kot sto Pohlinovih izrazov. Ta namreč pri latinskih poimenovanjih navaja le rodovna poimenovanja rastlin, ne pa tudi vrstnih, ki jih Murko večinoma zapisuje (pri 188 izrazih). Preostali Murkovi izrazi, ki

jim pripiše samo latinsko rodovno ime rastline, se večinoma ujemajo s Pohlينovimi (24 izrazov). Torej si je Murko pri latinskih poimenovanjih lahko pomagal le z naj-novejšimi botaničnimi deli, ki so bila takrat na voljo.

Vendar je nekaj slovarjev do takrat izšlo tudi na slovenskem Štajerskem: Ivan Anton Apostel (1760 – rokopisni slovar *Dictionarium Germanico-Slavonicum*), Janez Sigismund Valentin Popovič (ok. 1760 – rokopisni slovar *Glossarium vindicum*), Andrej Čebul (1789 – tiskani slovar *Ein kleines Wörterbuchlein*), Mihael Zagajšek (1773–1790/91 – rokopisni nemško-slovenski slovar), Gašpar Harman (ok. 1803 – rokopisni slovar *Beitrag zur Verfertigung eines windischen Wörterbuches*). Besedišče Petra Dajnka danes velja za izgubljeno, vendar je Murko po virih sodeč izpisoval njegovo besedje, upošteval pa je tudi prekmurski knjižni jezik. Fran Cvetko in Mihael Jaklin sta ok. 1811 prav tako zbrala nekaj nemško-slovenskega gradiva (Jesenšek 2004: 72–80). **Čebulov** slovar obsega dva dela: slovarski (3–38) in poučni (39–112) del. Na straneh 36–39 je zbral kar 70 rastlinskih poimenovanj. Njegova zbirka besed kaže močno odvisnost od Pohlينovega slovarčka, vendar prinaša izvirno štajersko besedje, zlasti pri rastlinskih poimenovanjih. Murko je žal izpustil nekaj izvirnih Čebulovih besed (Stabej 1954: 308–309). Sicer navaja botanična poimenovanja že v poglavju *Poljski pridelki* (36: *ajda, bob, detela, ersh, grah ...*), v poglavju *Rastline* (31: *brajda, breša, bor, hojka, javer, smreka ...*), največ rastlinskih poimenovanj pa je zbral v poglavju *Zdravilne rastline* (70: *rina, pelin, kamilza, metlika, meta, lilia, janish ...*) (Jesenšek 2007b: 211, 212). Torej je botaničnih poimenovanj v slovarju več, kot ocenjuje Stabej (1954). **Popovič** je poznal narečne slovenske besede iz bližnje in daljne celjske okolice. Tako je že v *Untersuchungen vom Meere* zapisal marsikatero slovensko rastlinsko ali živalsko ime: *mokowna, srowenka, storoxke, schipek, kreifsnza, poftowka, mokofofwwka* (Stabej 1954: 309). Popovič (2007: 32–64) je navajal k rastlinskim poimenovanjem tudi latinske in nemške ustreznike – danes rokopis ni več v celoti ohranjen, zato je primerjava z Murkovim izrazjem okrnjena. (1) Besede in latinske ustreznike, ki jih prinašata oba slovarja: *bor* (*pinus*; Murko: *Pinus silvestris*); *dinja, tikva* (*Cucurbita vulgaris*; Murko: *C. pepo, tikva Cucurbita melo*); *dob* (*quercus*); *jagned* (*populus nigra*); *javor* (*acer montanum*; Murko: *Acer platanoides*); *jesen* (*fraxinus*); *jeuša* (*alnus*); *oves* (*avena*); *sliva* (*prunum praecox, prunum Damascena*, Murko: *p. domesticum*); *topolka* (*populus tremula*; Murko: *topol, trepetlika*). (2) Murkov slovar ne vsebuje naslednjih Popovičevih botaničnih poimenovanj *nagnoj, negnoj, šir*. (3) Latinski ustrezniki se popolnoma razlikujejo v geslih *praprot in luk*. (4) Popovič nima latinskih ustreznikov, ima pa jih Murko: *hrast, višnja*. (5) Popovič ima latinski ustreznik, Murko pa ga nima: *meklen, oreh, češminje*.

3.2 Tuja in domača znanstvena in strokovna dela

Kot prvi možni vir Marjeta Humar (1999) omenja Scopolijevo *Floro carniolico* (1760, 1772), ki vsebuje 127 slovenskih rastlinskih poimenovanj: *Abratezza, Agrimonia, Ajdousku sele, Arman, Artezha Crasciza, Baršlan ...*, ki jih Murko ne navaja ali pa jih drugače poimenuje. Kot drugi možni vir omenja Pohlina in njegovo delo *Kmetam za potrebo inu pomoč* (1789), kjer je avtor opisal devet strupenih rastlin in navedel tudi različice poimenovanj zanje: *zherni sobnik, sobnijak ali sobnik*;

resbuka, lenesh ali smerdlivz. To knjigo naj bi Murko poznal, vendar je bila preškrbna, da bi si z njo lahko pomagal pri botaničnih poimenovanjih. Dodajam še možni vir iz 18. stoletja: rudniški zdravnik Francoz B. Hacquet je v razpravi o boleznih živine navedel za opisane rastline slovenska poimenovanja. Svoj herbarij s slovenskimi rastlinskimi poimenovanji pa naj bi zapustil Karlu Zoisu (Jezernik 2009: 28).

3.3 Zbiralci in sezname slovenskih rastlinskih poimenovanj

V Arhivu Republike Slovenije (AS 863, Freyer, Henrik, fasc. 14) se je ohranilo precej rokopisov s slovenskimi poimenovanji rastlin. V herbarijih so se prve slovenske etikete pojavile šele po letu 1840 in običajno na njih ni slovenskih poimenovanj rastlin (Valentin Plemel je prvi objavil tudi slovenska poimenovanja, 1862). Vendar so sezname rastlin nastajali veliko prej, kot so bili objavljeni. **Franc Hladnik** je zbral obširen herbarij kranjske flore, ki ga je leta 1836 daroval Kranjskemu deželnemu muzeju. Ohranil se je njegov latinsko pisani učbenik *Botanike*; pri zdravilnih rastlinah je dodajal slovenska poimenovanja. V *Bohinjski flori* je ponekod navajal tudi slovenska poimenovanja. Iz leta 1821 pa je ohranjen zvezek *Nomina Plantarum latina, carniolica et germanica* (Latinska, kranjska in nemška rastlinska poimenovanja), obstaja pa še slovensko-latinsko-nemški imenik in latinsko-slovenski seznam (Praprotnik 2012: 147). V letih 1781–1785 je **Karel Zois** pisal tako imenovane Vrtno protokole. V seznamu je na prvem mestu napisal slovensko (kranjsko) ime, nato latinskega in nemškega: *drejn* (*Cornus mascula*), *zherni tern* (*Prunus spinosa*); *zhefmine* (*Berberis vulgaris*), *nagnoj* (*Cytisus Laburnum*); *maklen* (*Acer Campestris*); *jagned* (*Populus alba, nigra*); *bresa* (*Betula alba*); *zhespla* (*Prunus domestica*) itd. (Praprotnik 2004: 169). **Freyerjev** seznam slovenskih rastlinskih poimenovanj, ki ga hrani Narodni muzej Slovenije, je izšel leta 1836 v prilogi časopisa *Laibacher Zeitung*. Seznam vsebuje 2094 rastlinskih poimenovanj, od tega 2012 slovenskih, 73 pa hrvaških (Praprotnik 2007: 1). Vsa ta poimenovanja vsebuje tudi Murkov slovar. Vendar Freyer v tem seznamu ni objavil znanstvenih poimenovanj, tj. latinskih, so pa le-ta razvidna iz njegovih rokopisnih virov: Henrik Freyer: *Nomina Plantarum latino-carniolica*. 16 listov. (Urejeno po abecedi latinskih poimenovanj.) Henrik Freyer: *Nomenclatura botanica carniolica (carniolica-latina)*, 1822. 26 listov. J. A. Breckerfeld 1784 zu Altenburg, L.B. de Zois, Matheus Rauniker et reliq. mihi. Največ poimenovanj je med ljudmi zbral Franc Anton Breckerfeld (1740–1806). V seznamu so še poimenovanja, ki jih je nabral Karel Zois (1756–1799), Matevž Ravnikar (1776–1845) in tudi Freyer. Ta spisek je bil tudi podlaga za tiskani seznam leta 1836 (Praprotnik 2007: 4, 5). Ta latinska poimenovanja in tudi slovenska rastlinska poimenovanja se ujemajo z večino Murkovih botaničnih poimenovanj.

3.4 Izpis slovenskih botaničnih poimenovanj

V nadaljevanju so izpisana rastlinska poimenovanja, ki jih vsebuje slovar. Razvrščena so v več skupin glede na navajanje v slovarju. Pri tem je potrebno opozoriti, da slovar vsebuje veliko rastlinskih poimenovanj (t. i. fitonimi), skoraj nič pa ostalih botaničnih izrazov, npr. poimenovanja za dele rastline, družinska rastlinska

poimenovanja itn. Murko tudi ne navaja zgolj Linnejevih latinskih poimenovanj (Linn.), temveč najdemo tudi tri druge oznake, predvsem pri živalskih poimenovanjih: *Klein.*, *Blumenb.*, *L.* Upoštevana so bila tudi poimenovanja gob (glive). Slovar je napisan v bohoričici, zato sem izraze zaradi lažjega branja prečrkovala v slovenico in jih zapisala v oglatem oklepaju, ki sledi iztočnici. Pri iztočnici *mak* lahko vidimo, kako Murko zapisuje botanična poimenovanja in njihove latinske ustreznike: *Mak* (*papaver*); *divji mak* (*Papaver rhoeas*. Linn.). Nekoliko drugače pri iztočnici *pelin*: *Pelin* (*Artemisia absinthium*. Linn.); *divji pelin* (*Artemisia vulgaris*. Linn.).

3.4.1 Slovenska rastlinska poimenovanja, ki imajo latinski ustreznik po Linneju (Linn.): 188 poimenovanj

Abarat (*Artemisia abrotonum*. Linn.); *ajdina* (*Polygonum fagopyrum*. Linn.); *ber* (*Panicum italicum*. Linn.); *beršhlen* [beršlen] (*Hedera helix*. Linn.); *beseg* [bezeg] (*Sambucus nigra*. Linn.); *blagva* (*Agaricus piperatus*. Linn.); *bob* (*Vicia faba minor*. Linn.); *bor* (*Pinus silvestris*. Linn.); *boroviza* [borovica] (*Juniperus communis*. Linn.); *bosiljak* [bosiljak] (*Ocimum basilicum*. Linn.); *boshur* [božur] (*Paeonia officinalis*. Linn.); *breškev* [breskev] (*Amygdalus perska*. Linn.); *brešt* [brest] (*Ulmus campestris*. Linn.); *bresa* [breza] (*Betula alba*. Linn.); *brin* (*Juniperus communis*. Linn.); *brošhzh* [brošč] (*Rubia Tinctorum*. Linn.); *bukev* (*Fagus filvatica*); *buzha* [buča] (*Cucurbita melo*. Linn.); *detela* (*Trifolium pratense*. Linn.); *dina auch dinja* (*Cucurbita pepo*. Linn.); *dob* (*Quercus*. Linn.); *dren* (*Cornus mascula*. Linn.); *dremota* (*Lychnis viscaria*. Linn.); *babja oder babina dušhiza* [dušica] (*Mentha pulegion*. Linn.); *epih* (*Apium graveolens*. Linn.); *faniniza* [faninica] (*Myosotis palustris*. Linn.); *gabes* [gabez] (*Symphytum officinale*. Linn.); *gamiliza* [gamilica] (*Anthemis nobilis*. Linn.); *gaber* (*Carpinus betulus*. Linn.); *glibanja* (*Phalus esculentus*. Linn.); *glodash* [glodaž] (*Ononis antiquomm*. Linn.); *glog* (*Crataegus oxyacantha*. Linn.); *grah* (*Fascolus vulgaris*. Linn.); *krefno, lajhko oder rudezhe grosdizhje* [kresno, laško ali rudeče grozdčije] (*Ribes rubrum*. Linn.); *habat* (*Sambucus ebulus*. Linn.); *hmelj* (*Humulus lupulus*. Linn.); *hoja, hojka v. smereka* (*Pinus silvestris*. Linn.); *homuleze* [homulece] (*Sedum acre*. Linn.); *hrabrika* (*Carpinus betulus*. Linn.); *hrašt* [hrast] (*Quercus austriaca*. Linn.); *hren auch hrin* (*Cochlearia armoracia*. Linn.); *hruftez* [hrustec] (*Medicago sativa*. Linn.); *hudoletniza* [hudoletnica] (*Erigeron canadense*. Linn.); *imberil* (*Amomum zingiber*. Linn.); *jagned* (*Populus nigra*. Linn.); *jagoda* (*Fragaria vesca*. Linn.); *janesch* [janež] (*Pimpinella anisum*. Linn.); *javor* (*Acer platanoides*. Linn.); *jerebika* (*Sorbus aucuparia*. Linn.); *jefen* [jesen] (*Fraxinus*. Linn.); *jezhmen* [ječmen] (*Hordeum*. Linn.); *kadulja* (*Salvia horminum*. Linn.); *kaneza* [kaneca] (*Laurus cinnamomum*. Linn.); *kazhez oder kazhniza* [kačec ali kačnica] (*Euphorbia*. Linn.); *kerhlika* (*Rhamnus franfula*. Linn.); *kervjvana* (*Hypericum perforatum*. Linn.); *kervniza* [kervnica] (*Lycoperdon bovista*. Linn.); *kihavka* (*Veratrum album*. Linn.); *kiseliza* [kizelica] (*Rumex acetosa*. Linn.); *klinzi* [klinci] (*Caryophyllum aromaticum*. Linn.); *kobuliza* [kobulica] (*Thlaspi Bursa pastoris*. Linn.); *kokol in kokal* (*Agrostemma githago*. Linn.); *kokorik oder kokoriza* [kokorica] (*Cuscuta/Antirrhinum linaria*. Linn.); *kolmush* [kolmuž] (*Acorus calamus*. Linn.); *komonika* (*Artemisia*. Linn.); *konopla* (*Cannabis sativa*. Linn.); *koper* (*Panicum*. Linn.; *Chamaemelum vulgare/Matricaria chamomilla*).

Klein.); *kopina* (*Lonicera xylosteum*. Linn.); *kopitnik* (*Bromus*. Linn.); *kopriva* (*Urtica urens*. Linn.); *mertva kopriva* (*Lamium album*. Linn.); *koren* (*Daucus sativus*. Linn.); *korusa* [koruza] (*Zea mays*. Linn.); *kosmazha* [kosmača] (*Ribes grossularia*. Linn.); *koštanj* [kostanj] (*Fagus castanea*. Linn.); *kosja brada* [kozja] (*Tragopogon*. Linn.); *kozlizh* [kozlič] (*Veleriana*. Linn.); *krebuliza* [krebulica] (*cerefolium*. Linn.); *krešha* [kreša] (*Lepidium*. Linn.); *krompir* (*Solanum tuberosum*. Linn.); *kutina* (*Cydonia vulgaris*. Linn.); *lapuh* (*Arctium lappe*. Linn.); *len* (*Linaria vulgaris*. Linn.); *leška* [leska] (*Corylus avellana*. Linn.); *lešha*, *lešzhina* [leša, leščina] (*Corylus avellana*); *ljulika* (*Lolium temulentum*. Linn.); *loboda* (*Artiplex*. Linn.); *lozh* oder *lozhevje*, *lozhje* [loč ali ločevje, ločje] (*Juncus articulatus*. Linn.); *luk* (*Allium caepa*. Linn.); *luzhnek* [lučnek] (*Verbascum thapsus*. Linn.); *divji mak* (*Papaver*. Linn.); *malina* (*Rubus adaeum*. Linn.); *margarana* (*Punica granatum*. Linn.); *margeta* (*Primula veris*. Linn.); *materna dušhiza* [dušica] (*Thymus serpillum*. Linn.); *medvedova hrushiza* auch *medvednik* [hrušica] (*Crataegus oxyacantha*. Linn.); *merkevza*, *merkoviza*, *merkva* [merkevca, merkovica] (*Daucus sativus*. Linn.; *Daucus carota*. Linn.); *mesiniz* [mezinic] (*Achillea millefolium*. Linn.); *konjka meta* [konjska] (*Mentha silvestris*. Linn.); *ogradna* oder *vertna meta* (*Mentha crispa*. Linn.); *metlinjak* (*Charopodium stoparie*. Linn.); *modriřh* [modriř] (*Centaurea cyanus*. Linn.); *muhja goba* (*Agaricus muscarius*. Linn.); *muřhniza* [mušnica] (*Agaricus muscarius*. Linn.); *oblajřt* [oblajřt] (*Isatis*. Linn.); *oman* (*Inula Helenium*. Linn.); *patonika* (*Paeonia officinalis*); *pelin* (*Artemisia absinthium*. Linn.); *divji pelin* (*Artemisia vulgaris*. Linn.); *perunika* (*Iris germanica*. Linn.); *peřika*, *peřikoviz* [pesika, pesikovic] (*Rhamnus catharticus*. Linn.); *petliřtna trava* [petlistna] (*Potentilla reptans*. Linn.); *petersh* [peterř] (*Apium petroselinum*. Linn.); *pisdogriř* [pizdogriř] (*Ranunculus*. Linn.); *posolzhniza* [posolnčnica] (*Helianthus annuus*. Linn.); *poshilka* [pořilka] (*Ocimum basilicum*. Linn.); *potozhniza* [potočnica] (*Myosotis palustris*. Linn.); *poviřniza* [povistnica] (*Lycoperdon bovista*. Linn.); *povratizh* [povratič] (*Tanacetum crispum*. Linn.); *praprat* (*Pteris aquilina*. L.); *prořo* [proso] (*Panicum miliaceum*. L.); *přheniza* [přšenica] (*triticum vulgare*. Linn.); *purpeliza* [purpelica] (*Papaver rhoeas*. Linn.); *regrad* (*Leontodon taraxacum*. Linn.); *relih* (*Pirus larix*. Linn.); *reře* [res, resje] (*Erica vulgaris*. Linn.); *reřh* [reř] (*Secale cereale*. Linn.); *ribes* [ribez] (*Ribes rubrum*. Linn.); *ribika* (*Sorbus aucuparia*. Linn.); *rořhmarija* [rořmarija] (*Rosmarinus officinalis*. Linn.); *rukaz* [rukac] (*Primula veris*. Linn.; *Verbascum Thapsus*. L.); *samojed*, *samojeja* (*Ranunculus*. L.); *serka*, *sirka* (*Sorghum vulgare*. Linn.); *sivka* (*Lavandula*. Linn.); *skleř* [sklez] (*Althaea officinalis*. Linn.); *sladizh*, *slazhiza* [sladič, slačica] (*Glycyrrhiza glabra*. L.); *sladkořkorja* [sladkoskorja] (*Laurus cinnamomum*. Linn.); *sliva* (*Prunus domesticum*. Linn.); *sles* [slez] (*Althaea officinalis*. L.); *smereka*, *smreka* (*Pinus abies*. Linn.); *smokva* (*Fragaria vesca*. L.); *spuriřh* [spuriř] (*Verbena officinalis*. Linn.); *srakona* (*Digitaria sanguinalis*. Linn.); *sramřa* [sramsra] (*Crataegus torminalis*. Linn.); *srebot*, *srobot* (*Clematis vitalba*. Linn.); *srovka* (*Agaricus deliciosus*. Linn.); *steklař*, *stoklař* [steklas, stoklas] (*Avena fatua*. Linn.); *stiper* (*Tusilago farfara*. Linn.); *sviben* (*Cornus sanguinea*. L.); *šipek* [šipek] (*Rosa canina*. Linn.); *řzhherenka* [řčerenka] (*Chenopodium ambrosioides*. Linn.); *řlatiza* [řlatica] (*Chrysanthemum*. Linn.); *řhařfran*, *řheřfran* [řařfran, řeřfran] (*Crocus sativus*. Linn.); *řhavřje* [řavřje] (*Salvia officinalis*. Linn.); *řhelvina trava*

[želvina trava] (*Alisma plantago*. Linn.); *shito* [žito] (*Secale cereale*. Linn.); *tabak* (*Herba nicotiana*. Linn.); *talovje* (*Veratrum album*. Linn.); *terputiz* [trputic] (*Centaurea amara*. Linn.); *terf, terta* [trs, trta] (*Vitis vinifera*. Linn.); *tikev oder tikwa* (*Cucurbita melo*. Linn.); *tizhiza* [tičica] (*Bellis perennis*. Linn.); *topol* (*Ulmus alba*. Linn.); *trabelika, trubelika* (*Conium*. Linn.); *turshiza* [turšica] (*Zea mays*. Linn.); *verba, verbazha* [vrba, vrbača] (*Salix alba*. Linn.); *verbiza* [vrbica] (*Artemisia vrit-mifolia*. L.); *vijola, viola, violiza, vijoliza* [vijolica] (*Viola odorata*. Linn.); *vijhna* [višna] (*Cerasum Apronianum*. Linn.); *voman* (*Inula Helenium*. Linn.); *vratizh* [vratič] (*Tanacetum vulgare*. Linn.); *vrednik* (*Graphalium*. Linn.); *vuhelnik* (*Sempervivum majus*. Linn.); *zhrenfa* [črensa] (*Prunus padus*. Linn.); *zhefen, zhefnik* [česen, česnik] (*Allium sativum*. Linn.); *zhefmiga* [češmiga] (*Berberis vulgaris*. Linn.); *zhmerika* [čmerika] (*Veratrum album*. Linn.); *zhrevenka* [črevenka] (*Chenopodium ambrosoides*. Linn.); *zhrenfa, zhrimza* [črensa, črimca] (*Prunus padus*. Linn.).

3.4.2 Slovenska rastlinska poimenovanja, ki imajo latinski ustreznik brez oznake za latinski vir (32)

Bilufh [biluš] (*Asparagus*); *drazh oder drazhje* [drač, dračje] (*saliunca*); *duhan* (*herba nicotiana*); *fidulka* (*Esula*); *gorzhiza* [gorčica] (*sinapis*); *grahor* (*Vicia*); *hivojka* (*Esula*); *jeder* (*Amygdalus*); *jel* (*Abies*); *jelsha* [jelša] (*Alnus*); *kapuf* (*Brassica*); *kljunjzhek* [kljunjček] (*Tulipa*); *kumara* (*Cucumis*); *lelija* (*Lilium*); *lefizhek* [lesiček] (*Lycopodium*); *limbar* (*Lilium*); *lipa* (*Tilia*); *marela, mareliza* (*prunus armanica*); *meta* (*Mentha*); *mujhkat* [muškat] (*vitis muscata*); *metlikovina* (*Artemisia*); *morva* (*Morus*); *murka* (*Cucumis*); *ovef* (*Avena*); *orlovi nohti* (*Caprifolium*); *palma* (*Palma*); *pesa* (*Beta*); *robida* (*rubus*); *smetlika* (*Euphrasia*); *vohrov* (*Brassica*); *svederz* [svedrc] (*Centaureum*); *trepeljika* (*Populus tremula*).

3.4.3 Slovenska rastlinska poimenovanja brez latinskega ustreznika

Ti izrazi tokrat niso bili v ospredju raziskave, zato navajamo le nekaj primerov: *bedrika*; *mujhkateliza* [muškateljica]; *meklen*; *shilnjak* [žilnjak]; *zhefshulja* [češulja]; *zhefshpla* [češpla]; *zhrefshna* [češna]; *jurshiza auch jurjofhza* [juršica tudi jurjošca]; *okrijek*; *ognez* [ogmec]; *ohmetje*; *ofkorufha* [oskoruša]; *shmarniza* [šmarnica]; *shitnika* [žitnika]; *zhefshminje* [češminje], *modrina*, *vivolze*.

4 Botanično izrazje v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju

Pleteršnik je imel na voljo veliko več gradiva, sploh pa več slovarjev kot Murko. Pred slovarskim delom slovarja je navedel vse vire, iz katerih je črpal: 159 pisnih in ustnih virov, ki so v slovarju še nadalje členjeni (po konkretnih delih, sekundarnih virih). Vse botanično gradivo v slovarju je uredil Alfonz Paulin, takratni vodja Botaničnega vrta v Ljubljani. V nadaljevanju so posebej obravnavana slovenska rastlinska in druga botanična poimenovanja. Gradivo je razvrščeno glede na slovarski, časopisni in strokovni vir ter na sezname rastlin.

4.1 Gradivo za rastlinska poimenovanja

Pleteršnikov slovar vsebuje veliko rastlinskih poimenovanj. Tovrstno gradivo je dobil od kar šestnajstih avtorjev, zato ne preseneča, da imajo nekatera rastlinska poimenovanja v slovarju tudi po tri ali več slovenskih sopomenk, npr. *Aristolochia clematitis*: *jabolček*, *jabolčnik*, *kočka*, *volčnica*, *volkovka*. V nadaljevanju so pri vsakem avtorju izpisani tudi nekateri primeri, in če je le bilo mogoče, je številsko ocenjen tudi njihov prispevek.

4.1.1 Sezname rastlin

4.1.1.1 Jernej Medved

Oznaka: *Medv. (Rok.)*: 455 rastlinskih poimenovanj.

Medved je zbiral slovenska poimenovanja rastlin za Cafov slovar; njegovo rokopisno gradivo sta uporabila v svojih slovarjih Pleteršnik in Cigale, v svojih delih pa tudi Ivan Tušek. Pleteršnik je uporabil Medvedov rokopis (1875), ki obsega rastlinska poimenovanja v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku.

Nekaj primerov: **aborat** (artemisia abrotanum), *Medv. (Rok.)*; **dragoncelj** der Dragenbeifuß (artemisia dracunculus), *Cig., Valj. (Rad), Medv. (Rok.)*; **jesika** die Zitterpappel, die kleine Pappel (populus tremula), *Cig., C., Mik., Medv. (Rok.)*; **kačunka** das Schlangenkraut (calla), *Tuš. (B.), Medv. (Rok.)*; **lepnica** das Leimkraut (silene nutans), *Cig., Medv. (Rok.)*; **mečičje** Rohrkolben (typha latifolia), *Medv. (Rok.), Dol., Gor.*

4.1.1.2 Franc Hladnik

Oznaka: *Hlad.*: 6 izrazov.

Hladnik je ustanovitelj Botaničnega vrta v Ljubljani 1810. Zapustil je obsežno zbirko rastlin, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije. Iz tega rokopisa je črpal tudi Pleteršnik. Ni pa poznal njegovega latinsko pisanega učbenika Botanike, kjer pri zdravilnih rastlinah dodaja slovenska poimenovanja. V *Bohinjski flori* ponekod tudi navaja slovenska poimenovanja. Iz leta 1821 pa je ohranjen zvezek *Nomina Plantarum latina, carniolica et germanica* (Latinska, kranjska in nemška rastlinska poimenovanja), obstaja pa še slovensko-latinsko-nemški imenik in latinsko-slovenski seznam (Praprotnik 2012: 147).

Izpis vseh primerov: **angelika** (angelica), *Cig., Hlad.*; **bar** (setaria italica), *Hlad. (Rok.), Tuš. (B.), Kr.*; **hoja** črna h. = smreka, *Z., Hlad.*; **meta** črna m. (*m. viridis*), *Hlad.*; **ščavje** (rumex acutus), *Cig., Jan., Hlad.*; **ščir** (amarantus blitum), *Hlad., Goriška ok., Vrsno (Tolm.)-Erj. (Torb.)*.

4.1.2 Slovaropisno gradivo

Pleteršnik je dobil največ botaničnega gradiva iz del naslednjih slovaropiscev: Murko, Cigale, Janežič, Caf, Zalokar, Miklošič.

Cafovo zbrano slovarsko gradivo je najpopolnejša zbirka slovenskih besed, zato je bila osnova za Pleteršnikov slovar. Caf je od leta 1834 pa vse do svoje smrti 1874 sistematično izpisoval iz slovenske literature, pregledal pa je tudi vse rokopisne in tiskane slovarje razen Cigaletovega. Mnogo gradiva se je pri prepisovanju za Pleteršnikov slovar izgubilo (Caf je izpisoval na pole in listke). Natančno je

izpisoval tudi prekmurske pisce (Jesenšek 2004: 82). Dogovoril se je s prekmurskimi duhovniki, da so mu pošiljali knjige ter zbirali in zapisovali narečno besedje. V Framu je gostil svoje informatorje iz Prekmurja, Rezije in drugih slovenskih krajev (Jesenšek 2007: 182).

Pleteršnik je iz Murkovega *Slovensko-nemškega slovarja* izpisal 73 botaničnih poimenovanj (oznaka: *Mur.*). Zemljepisno oznako *juzhŠt.* ima izraz *babja dušica*, ki ga ima sicer Murko v slovarju; isto izraz *gavez* (Murko *gabez*), ki ima oznako *vzhŠt.-C, Cig., Celjska ok.; mezinec (M., C., vzhŠt.)*. Velikokrat se zgodi, da Pleteršnik navede rastlinsko ime, ki ga ima Murko, pa ne navede niti latinskega ustreznika niti njegovega vira, npr. *kokol/kokolj*, ali pa ne navede samo vira: *rožmarin, trepetljika* oz. latinskega ustreznika: *tobak*. Izrazi, ki v Murkovem slovarju ne vsebujejo oznake *Linn.*, so redkeje sprejeti v Pleteršniku in večinoma vsebujejo samo navedbo njegovega vira. Primeri: **aborat** (*artemisia abrotanum*), *Medv. (Rok.)*; **brin** (*juniperus communis*), *Mur., Cig., Rez.-Mik., Kras-Erj. (Torb.)*; **gamilica** = *gomilica*, *Mur.*; **krbuljica** (*anthriscus*), *Mur., Jan.*; **luk** (*allium cepa*), *Mur., Cig., Jan., Nov., vzhŠt.*; **margetica** (*primula veris*), *Mur., C.*; **pizdogriz** (*ranunculus sceleratus*), *Mur., SlGor.-C.*; **samojed** (*ranunculus*), *Mur.-Cig., Mik., vzhŠt.-C.*

Miklošič se je pri svojem slovarskem delu opiral tudi na druge slovenske slovarje, predvsem na Murkov *Slovensko-nemški in Nemško-slovenski slovar* ter na Pennov slovar. Pleteršnik poroča, da se je moral pri nekaterih strokovnih terminih, še posebej to velja za rastlinsko in živalsko terminologijo, posvetovati s strokovnjaki teh področij. Samo 21 je takih rastlinskih poimenovanj, ki jih ima Murko, Pleteršnik pa navaja kot vir Miklošiča ali ga navaja vzporedno s »pravilnejšim« Miklošičevim izrazom: **globanja** = *glibanja* (*boletus edulis*), *M., vzhŠt., C.*; **krbuljica** = *krbuljica*, *M.*; **leščina** die Haselnussstaude, *Cig., Jan., M., Dol.*; **ločje** Binsen (*juncus*), *Cig., Jan., M., DZ.*; **ločevje** = *ločje*, Binsen, *M., Valj. (Rad)*; **margetica** die Schlüsselblume (*primula veris*), *Mur., C.*; = *marjetica*, das Gänseblümchen (*bellis perennis*), *M.*; **pesika**, gemeiner Kreuzdorn (*rhamnus cathartica*), *Nov.-C., M.*; **resa** das Heidekraut (*erica*), *Dict., Cig., M., Dol.*; **stiper** = *stipor*, *M.*; **trobelika** der Waserscherling (*cicuta*), *Guts.-Cig., Mur., Jan., M., C., Valj. (Rad)*.¹

Stanko Vraz je v slovensko-nemški del Murkovega slovarja uvezal 194 praznih listov, na katere je vpisal 256 iztočnic, ki jih Murko ni upošteval. Pripisi zajemajo vzhodnoštajersko besedje, ki ga je Vraz zbiral poleti leta 1833, ko je bival na Noričkem Vrhu pri Zgornji Radgoni. Pleteršnikov slovar vsebuje Vrazovo besedje, vendar brez pripisa, da gre za njegove besede, temveč imajo druge kvalifikatorje, npr. *vzhŠt.* (vzhodni del slovenskega Štajerskega), *C.* (Cafovo slovarsko gradivo), *SlGor.* (Slovenske gorice), *M.* (Miklošičevo rokopisno slovarsko gradivo). To pomeni, da je največ teh besed Pleteršnik dobil prav preko Cafu in Miklošiča (Jesenšek 2004: 110–113). Botaničnih poimenovanj ni veliko: **čremsa, krhlika, dolgorepka, durancelj, loščica, perina**.

¹ Murko navaja v svojem slovarju rastlinski imeni *trabelika*. Ime *trobelka*, ki jo navaja Pleteršnik v svojem slovarju, nastopa samo v pomenu *das Rohr* (Murko 1833: 676, 680, 681).

Zalokarjev slovar je s Cafovim in Miklošičevim gradivom vred ogrodje Pleteršnikovemu slovarju. Njegov rokopis se ni ohranil, pač pa je ostal prvotni *Slov.-nemški slovník* (1856) z razporeditvijo pa besednih družinah. Pri leksikografskem delu se je posebno rad ukvarjal z botanično in zoološko terminologijo (Suhadolnik 1986). Pleteršnik je jemal besede iz njegovega rokopisa. Primeri: **nora ajda** (*polygonum tataricum*), Z.; **čreveljček** (*lotus corniculatus*), Z.; **glavač** (*echinops ritro*), Z., C.; **jabolček** (*aristolochia clematidis*), Z.; **repinčasta krebuljica**, Z.; **ovsenica** (*arrhenaterum avenaceum*), Z., Nov.-C.

4.1.3 Strokovna, znanstvena dela

4.1.3.1 Ivan Tušek

Oznaka: *Tuš.* (B.), *Tuš.* (R.); *Tuš.* (Št. l. č.): 736 botaničnih izrazov.

Pleteršnik je Tuškovo botanično izrazje črpal iz treh del: *Štirje letni časi* (1875), ki jo je Tušek prevedel in deloma priredil po E. A. Rossmasslerju. Gre za delo na fenološki podlagi, ki mu je Tušek dodal lat.-slov. imenik za več kot 700 rodov cvetnic slovenskega ozemlja, za katerega je uporabil tudi gradivo iz zapuščine Jerneja Medveda. Tuškove izraze za botaniko, fiziko in matematiko so najprej uporabili v svojih slovarjih Cigale, Janežič in Pleteršnik, iz njih pa so prešli v splošni besednjak slovenskega jezika (Bufon 1982). Dalje je Pleteršnik uporabil prevod *Botanike* (1875), ki prinaša predvsem botanične izraze za dele rastlin in višje rastlinske taksone. Uporabil je še drugo izdajo A. Pokornega *Prirodopis rastlinstva* (1872). V slovarju je Tušek tako pogosto zapisan kot vir skupaj s slovaropisema Janežičem in Cigaletom, nekajkrat z botanikom Hladnikom in celo z zbiralcem Joschem.

Nekaj primerov: **bar** (*setaria italica*), *Hlad. (Rok.)*, *Tuš.* (B.), *Kr.*; **bazilika** (*ocymum basilicum*), *Cig., Jan., Tuš. (R.)*; **bared** (*nymphaea alba*), *Tuš. (R.)*, *Medv. (Rok.)*; **bobovnjak** = *bobovnik* *Tuš. (B.)*, *Josch*; **bučnik** (*ajuga reptans*), *Tuš. (Št. l. č.)*.

4.1.3.2 Matija Vrtovec

Oznaka: *Vrtov. (Vin.)*; *Vrtov. (Km. k.)*; *Vrtov*; *Vrtov.-C*: 41 izrazov.

Pleteršnik je največ botaničnih izrazov črpal iz Vrtovčeve *Vinoreje*. Gre predvsem za poimenovanja vinske trte.

Nekaj primerov: **berzamin** neka trta = *brzamin*, *merzamin*, *Vrtov. (Vin.)*; **damascen** neka vinska trta, *Vrtov. (Vin.)*; **detelja večna d.**, *nemška d.* (*medicago sativa*), *Cig., C., Tuš. (R.)*, *Josch, Vrtov.*; **glavato zelje** *Vrtov. (Km. k.)*; **grganija** neka vinska trta, *Vrtov.-C., Nov., Ip., GBrda-Erj. (Torb.)*; **kozjak** neko grozdje: *die Geißdutte, Trumm., Vrtov. (Vin.)*, *Št., Dol.-Erj. (Torb.)*; **kurbin** = *krbin*, *vinika*, *Vrtov.-C.*; **marvinj** neka vinska trta = *javornik*, *glavačica*, *rumenjaka*, *Ip.-Vrtov. (Vin.)*.

4.1.3.3 Edvard Josch

Oznaka: *Josch*: 149 rastlinskih poimenovanj.

Josch je nabiral poimenovanja rastlin na Koroškem. V Pleteršnikovem slovarju je veliko njegovih izvornih poimenovanj. Na narečnost izrazov je opozorjeno z

znakom =, sledi zapis »ustreznejšega« izraza. Jemal jih je iz dela *Die Flora von Kärnten* (1853). Delo je napisano v nemščini ter vsebuje latinska, nemška in slovenska poimenovanja rastlin, npr. *Myrrhis*. * *My. odorata Scop. In Gärten gebaut, und am südlichen Abhange des Loibel wild, Juli. D. Anniskraut (Flachnitz). W. Sladki praprot (Jaunthal)* (Josch 1853: 50).

Nekaj primerov iz slovarja: **aškerica** = jaščerica, Josch; **bezovec** Zilj.-Jarn. (Rok.), Josch; **češmilje** = češminje, Jarn., Mur., Cig., Josch; **kolenik** (*Spergula arvensis*), Josch; **komelica** = gomilice, Josch; **pumpila** = pumpava, popava (*Carlina acaulis*), Josch; **rumena reva** (*Taraxacum officinale*), Josch.; **sramsas** = čremsa, Mur., Cig., Jan., Josch, Celovška ok.

4.1.3.4 Jarnik

Oznaka: Jarn., Jarn. (Sadj.), Jarn. (Rok.): 39 botaničnih izrazov.

Pleteršnik je jemal botanično izrazje iz Jarnikove *Sadjereje* (1817), iz zbirke besed, nabranih po Ziljski dolini (Rok.), in iz dela *Versuch eines Etymologikons der slovenischen Mundart in Inner-Österreich* (1832). Jarnik rastlinam ni pripisoval latinskih poimenovanj. V Pleteršnikovem slovarju je velikokrat zapisan skupaj z Gutsmanom in Joschem ter tudi Murkom, na narečnost njegovega izrazja pa je opozorjeno z vzporedno zapisanim »ustreznejšim« izrazom, ki ga uvaja znak =.

Nekaj primerov: **bezovec** Zilj.-Jarn. (Rok.), Josch.; **borje** = borovje, Guts., Jarn., **cvetovec** Guts., Jarn., Mur., C.; **česnik** = česen, Guts., Jarn., Mur., Cig., Jan., Štek.; **čremha** = čremsa, Jarn.; **hoja** = jel, jelka (*abies pectinata*), Guts., Jarn., Mur., V.-Cig., Medv. (Rok.); **korencelj** = korenček Jarn.; **kosmačulja** neka hruška, Jarn. (Sadj.); **ridžek** der Leindotter (*camelina sativa*), Jarn., Mur., Cig., Tuš. (R.), C.; **sirek** = koruza, Guts., Jarn., Jan., Rez.-Baud., KrGora; **smokvica** die Erdbeere, Gor.-Mur., Zilj.-Jarn. (Rok.), Goriš.-Erj. (Torb.); **trnoselj** (*prunus insititia*), Jarn., Cig., Tuš. (R.), Št.; **voglovje** (*rosa canina*), Jarn., Mur., Josch.

4.1.3.5 Pirc

Oznaka: Pirc: 2 izraza.

Pirc je v svojem delu *Krajnski vrtnar* razvijal sadjarsko izrazje. Zato je večina njegovih izrazov v Pleteršniku s tega terminološkega področja (83 izrazov). Pirc v omenjenem delu za poimenovanja pritlikavcev uporablja slovenska poimenovanja, tuje ime zapiše v oklepaju, npr. *rešelika (Mahaleb)*. V poglavju o požlahtnjevanju sadnih dreves omenja različne vrste cepljenja dreves: *cepljenje z nakladam, cepljenje s popkom, cepljenje v zarezo, cepljenje v sklad in cepljenje v zakožo*. Pirc za izraz *drevesnica* predlaga dva izraza: *drevesna sadnica ali vertna šola*; za okrasne rastline, ki se gojijo v posodah, pa predlaga ime *posodovci* (< nem. Topfbäume) (Ditmajer 2012: 107). Pleteršnik vseh izrazov, ki jih Pirc ponuja v tem delu, sploh ni vključil v slovar, je pa sprejel izraze, ki opisujejo vrste cepljenja.

Najdemo lahko dve rastlinski poimenovanji: **trn beli t.** (*crataegus oxyacantha*) Pirc, Tuš. (R.); **srobot** (*Clematis vitalba*) Pirc, Met, Ig (Dol.), Gor, Tolm. Drugi njegovi izrazi so npr. *cepiti, za kožo cepiti, sirov popek*.

4.1.4 Časopisje

4.1.4.1 Robič

Oznaka: *Robič* (Nkol.): 6 rastlinskih poimenovanj.

Robič je o svojih najdbah veliko pisal v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, v reviji *Dom in svet*, bolj strokovne članke pa je objavljajl v *Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko* in *Letopisu Matice slovenske*. Pleteršnik je v svoj slovar vključil samo en njegov članek, ki ga je objavil v *Letopisu Matice slovenske* (1869). Številnih njegovih člankov iz *Novic* ni upošteval. Tudi ga ni zapisal v seznamu virov.

Slovar tako vsebuje zelo malo njegovih izrazov: **brkončica** (primula carniolica), *Robič* (Nkol.); **jasenolistna binškošnica** (dictamnus fraxinella L.), *Robič* (Nkol.); **česminje M.**, *Robič* (Nkol.); **kozličevje** (Euonymus europaeus), C., *Robič* (Nkol.); **divja močnica** (Andromeda polifolia), C., *Robič* (Nkol.); **mokovec** (Sorbus aria), Cig., Jan., C., Josh, *Robič* (Nkol.).

4.1.4.2 Erjavec

Oznaka: *Erj.* (Torb.); *Erj.* (Rok.): 1078 botaničnih izrazov.

Erjavec je objavljajl redka slovenska rastlinska in živalska poimenovanja v *Letopisu Matice slovenske*. V letniku 1875 je objavil rastlinska poimenovanja z naslednjih področij: *goriško*, *tolminsko območje*, *bolški hribi* [= bovško hribovje], *Ipavska* [= Vipavska] *dolina* in *Kras*. Leta 1879 piše, da tokrat objavlja rastlinska in živalska poimenovanja še iz drugih krajev po Sloveniji. Vsa poimenovanja je zapisal posebej do črke O, nadaljevanje pa v letniku 1880, kjer so poimenovanja mešana. Pozneje piše, da so mu »v prvej vrsti tudi zdaj bila na umu domača rastlinska in živalska imena, katerih se lepo čišlo nahaja v torbi. Delj časa sem tudi nabiral domača imena raznemu ovočju (sadju), ker sem se uveril, da ima naš narod v tem veliko bogastvo lepih besed, katerih naši slovarji še neso izcrpli [...]« (Erjavec 1882: 195)

Nekaj primerov iz Pleteršnikovega slovarja, kjer Erjavec dosledno nava- ja kraj, kjer je našel botanična poimenovanja: **ajdinka** neka hruška, *Mariborska ok.-Erj.* (Torb.); **ajdovec** (Rumex acetosa), *Gorjansko (Kras)-Erj.* (Torb.); **ba- bjak** (Salvia silvestris), *Idrija-Erj.* (Torb.); **bolmet** (origanum vulgare), *Luče (Št.)-Erj.* (Torb.); **celič** = *celec*, die Brunelle (prunella vulgaris), C., *Luče (Št.)-Erj.* (Torb.); **dolgorepka** neka hruška, Šebrelje, *Sv. Duh pri Krškem-Erj.* (Torb.), C.; neko jabolko, *Podkrnci-Erj.* (Torb.); – nekaka vinska trta, *Vreme v Brkinih-Erj.* (Torb.); nekaka črešnja, *GBrda-Erj.* (Torb.); **jesenek** (dictamnus fraxinella), *Kras- Erj.* (Torb.); **kašnica** neko jabolko, *Vrsno (Tolm.)-Erj.* (Torb.); **lepotica** (convallaria polygonatum), Cig., *Krn-Erj.* (Torb.), *Strp.*; **leprin** die Stachelmyrte (ruscus aculeatus), *Vranja (Ist.)-Erj.* (Torb.); **maslenik** (lysimumachia vulgaris), *Selnica (Št.)-Erj.* (Torb.); **raša** neka vinska trta, *BlKr.-Erj.* (Torb.).

4.2 Gradivo za druga botanična poimenovanja

Pleteršnikov slovar že vsebuje oznako botanika (*bot.*), s katero je označil le poime- novanja višjih rastlinskih taksonov, družinskih rastlinskih poimenovanj pa ne nava- ja. Oznake *bot.* nimajo izrazi, kot so *prašnik*, *prašnica*, *prašnična nit*, to oznako pa ima izraz *mnogoprašništvo*. Besede, ki označujejo glavne taksonomske kategorije: razred, podrazred, red itn., imajo oznako *nk.* (= novoknjižno), kar pomeni, da so se v

slovenskem prostoru šele začele uveljavljati, isto izraza *tajnocvetka* 'brezcvetnica' in *vrtnica*. Največ izrazov je črpal iz Cigaletove *Terminologije* in Tuškove *Botanike*. Slovar tudi ne vsebuje terminov iz vrtnarske terminologije (Ditmajer 2012: 23–26): M. Cigale: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (1860), *Znanstvena terminologija* (1880): 72 izrazov; I. Tušek: *Botanika* (1875), A. Pokornega *Prirodopis rastlinstva* (1872): 21 izrazov; A. Janežič: *Deutsch-slovenisches Hand-Wörterbuch* (1867): 14 izrazov. V slovarju je bilo najdenih 85 izrazov z oznako *botanika*.

Najdeni izrazi, razvrščeni po abecednem vrstnem redu: *batič*; *botati*; *brazda*; *brezcvetje* (die Kryptogamie); *brežžilen*; *cev*; *cevka*; *čaša*; *čebula* (*čebulasto podzemno steblo, die Zwiebel, cepa*); *čelo* (der Hagelfleck, chalaza, n. pr. pri kostanju); *dolgovečen*; *dvodom*; *dvodomstvo*; *enodom*; *glavica*; *gomolj*; *jadro*; *jaščica* (jaška; = vrat, der Griffel); *javnocvetka* (Phanerogamen); *kita* (der Strauß, thyrus); *kolence* (der Halmknoten, das Gelenk; kolence na žitnem stebli; rž v kolenca gre); *konjugacija*; *kopulacija*; *korenika*; *ležnica*; *likoslovje* (die Morphologie); *loputa*; *loputast*; *loputica*; *maca*; *mačka*; *mednik*; *mlečen* (mlečna cev das Milchgefäß); *mnogopestičje*; *mnogoprašništvo*; *muca*; *mucika*; *nacepiti*; *nadcveten*; *nadčāšen*; *nadploden*; *nalisten*; *obploden*; *ocevje*; *okrov*; *pavenec*; *perigon* (cvetni obod das Perigon); *pernat*; *pestič*; *pestičen* (pestični cvet die Stempelblüte); *pestičnjak*; *pipica*; *ploča*; *plodišče*; *ploditev* (nk.); *plojenje*; *podploden*; *podrazred* (nk.); *cvetna pogāča*; *poklopčič*; *poliandrija* (mnogoprašništvo die Polyandrie); *popčišče*; *poskoček* (hrvaška term.); *presledkast* (mit Zwischenräumen, mit Unterbrechungen, lückig; presledkasta je detelja, če so tu in tam mesta, po katerih plevel namesto detelje raste); *recljati*; *samoničen*; *skrivnoploden* (kryptogamisch); *sočnica*; *sočnik*; *sostavstvo*; *srčna korenina*; *srh*; *steljka* (thallus); *stremen* (der Strahl strženovi stremeni); *tajnocveten* (kryptogamisch); *vrat*; *vretence* (der Quirl; pšenica gre v vretenca); *vzdušnica* (hrvaška term.); *zadrt list*; *zaslon*; *zaščita*; *zijalast*; *klična zrnca*; *žila* (der Nerv); *žilica*.

5 Zaključek

V prispevku je prikazano oblikovanje slovenskega botaničnega izrazja v 19. stoletju. Murkov *Slovensko-nemški slovar* iz prve polovice 19. stoletja prinaša rastlinska poimenovanja, ne pa tudi ostalih botaničnih poimenovanj. Pri tem je Murko sledil najnovejšim dognanjem na tem področju, saj navaja k poimenovanjem tudi znanstveno ime rastline, tj. binarno nomenklaturu po Linnéju. Teh izrazov je v slovarju 220. Poimenovanj, ki nimajo latinskega ustreznika, je v slovarju manj. Slovenska poimenovanja rastlin je dobil iz slovarjev svojih predhodnikov, ne pa tudi latinskih poimenovanj. Tako lahko ugotovimo, da je pri izpisovanju rastlinskih poimenovanj uporabljal najnovejšo literaturo s področja botanike. Njegova slovenska in znanstvena poimenovanja se, razen nekaterih domačih Murkovih poimenovanj, tj. štajerskih, popolnoma ujemajo s sezname rastlin takratnih botanikov, npr. Freyerjevim seznamom rastlin. Pleteršnikov slovar iz druge polovice 19. stoletja prinaša poleg veliko večjega števila rastlinskih poimenovanj, kot ga ima Murko, tudi ostala botanična poimenovanja, npr. *prašnik*, *prašnična nit*,

javnocvetka, mednik, nadčšašen, nadploden, in že vsebuje kvalifikator *bot.* (= botanika). Največ rastlinskih poimenovanj je dobil od slovaropiscev (Caf, Murko, Zalokar) in zbiralcev, npr. Medved je prispeval 455 rastlinskih poimenovanj, botanik Ivan Tušek 736, zbiralec rastlin na Koroškem Josch 149 rastlinskih poimenovanj, Erjavec pa 1078. Druga botanična poimenovanja je dobil od Ivana Tuška ter iz slovarjev Janežiča in Cigaleta. Slovar vsebuje tudi različna poimenovanja za iste vrste rastlin, kar je posledica tega, da so prej omenjeni zbiralci poimenovanja zbirali po različnih koncih Slovenije. Tako Cafov in Murkov slovar prinašata izvorno štajersko besedje, Joschev in Jarnikov seznam izvorno koroško, Erjavčev seznam rastlin pa večinoma primorsko besedje.

Viri in literatura

- Bavcon 2010 = Jože Bavcon (ur.), *200 let Botaničnega vrta v Ljubljani*, Ljubljana: Botanični vrt, Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, 2010.
- Breznik 1938 = Anton Breznik, *Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev*, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33 (1938), št. 1, 17–32.
- Bufon 1982 = Zmagoslav Bufon, Ivan Tušek (1835–1877), v: *Slovenski biografski leksikon* 4 (13. zv.: *Trubar – Vodaine*), ur. Alfonz Gspan – Jože Munda – Fran Petré, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982.
- Ditmajer 2012 = Nina Ditmajer, *Botanično izrazje pri Janezu Koprivniku: diplomsko delo*, Maribor: [N. Ditmajer], 2012. (Razmnoženo.)
- Erjavec 1875 = Fran Erjavec, *Iz potne torbe, Letopis Matice slovenske za leto 1875* (1875), 218–228.
- Erjavec 1879 = Fran Erjavec, *Iz potne torbe, Letopis Matice slovenske za leto 1879* (1879), 118–147.
- Erjavec 1880 = Fran Erjavec, *Iz potne torbe, Letopis Matice slovenske za leto 1880* (1880), 156–223.
- Erjavec 1883 = Fran Erjavec, *Iz potne torbe, Letopis Matice slovenske za leto 1882 in 1883* (1883), 195–351.
- Humar 1999 = Marjeta Humar, *Strokovno izrazje v Murkovih slovarjih*, v: *Murkov zbornik*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 9), 277–291.
- Jesenšek 2004 = Marko Jesenšek, *Besedje v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru*, v: *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora 28), 7–169.
- Jesenšek 2007a = Marko Jesenšek, *Cafovo jezikoslovno delo in zbirka besed iz Framma*, v: *Besedje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 50), 177–199.
- Jesenšek 2007b = Marko Jesenšek, *Slovensko panonsko besedje in razvoj slovenskega jezika: prepletanje vzhodnoštajerskega in prekmurskega besedja (ob Čebulovi in Küzmičevi zbirki besed)*, v: *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 49), 9–284.

- Jezernik 2009 = Božidar Jezernik, Ljubljanske knjige sveta od Auspergov do Hacqueta, *Etnolog* 19 (2009), 17–35.
- Josch 1853 = Eduard Josch, *Die Flora von Kärnten*, Klagenfurt: Druck von Ferdinand v. Kleinmayr, 1853.
- Kidrič 1929 = France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana: Slovenska matica, 1929.
- Legan Ravninar 2009 = Andreja Legan Ravninar, Razvoj slovenskega strokovnega izrazja, v: *Terminologija in sodobna terminologija*, ur. Nina Ledinek – Mojca Žagar Karer – Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 49–73.
- Murko 1833 = Anton Murko, *Slovensko-nemški in Nemško-slovenski ročni besednik*, Gradec: samozaložba, 1833.
- Orožen 1979 = Martina Orožen, Jezik učnih knjig v 19. stoletju, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 25, ur. Breda Pogorelec – Ljubica Črnivec, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti, 1979, 121–149.
- Piskernik 1935 = Angela Piskernik, Alfonz Paulin, akademik (1853–1942), v: *Slovenski biografski leksikon* 2 (6. zv.: *Mrkun – Peterlin*), ur. Franc Ksaver Lukman, Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1935.
- Pleteršnik 1894–1895 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. (Elektronska izdaja, 2010.)
- Pohlin 1781 = Marko Pohlin, *Tu malu besedishe treh jesikov*, Laibach: gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger, 1781 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FU7E7FMB>), dostop 1. 5. 2013.
- Popovič 2007 = Janez Žiga Valentin Popovič, *Glossarium Vindicum: osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stoletja = Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, ur. Richard Reutner – Peter Weiss, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (*Linguistica et philologica* 19).
- Praprotnik 2004 = Nada Praprotnik, Botanični vrt Karla Zoisa na Brdu, *Kronika* 52 (2004), št. 2, 167–174.
- Praprotnik 2007 = Nada Praprotnik, Henrik Freyer in njegov seznam slovanskih rastlinskih imen (*Verzeichniß flavischen Pflanzen-Namen*) iz leta 1836, *Scopolia* 61 (2007), 1–99.
- Praprotnik 2012 = Nada Praprotnik, Franc Hladnik in njegovo botanično delovanje, v: *Franc Hladnik – ustanovitelj Botaničnega vrta v Ljubljani*, ur. Jože Bavcon – Nada Praprotnik, Ljubljana: Botanični vrt, Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, 2012, 147–160.
- Stabej 1954 = Jože Stabej, Enu Mala Besedishe, *Slavistična revija* 5–7 (1954), št. 1, 304–331.

Suhadolnik 1986 = Stane Suhadolnik, Janez Zalokar (1792–1872), v: *Slovenski biografski leksikon* 4 (14. zv.: *Vode – Zdešar*), ur. Jože Munda idr., Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986.

Tušek 1875 = Ivan Tušek, *Botanika: Schödler, Friedrich Karl Ludwig*, Ljubljana: Matica slovenska, 1875 (http://nl.ijs.si/ahlib/dl/FPG_00125-1875.html), dostop 20. 4. 2013.

The contribution of Murko's and Pleteršnik's dictionaries to the development of Slovenian botanical terminology

Summary

This article presents the development of Slovenian botanical terminology in the nineteenth century. The two most significant Slovenian-German dictionaries of that century are examined: those of Anton Murko (1833) and Maks Pleteršnik (1894–1895). Murko's dictionary includes only plant names, but no other botanical terminology. There are a total of 220 Slovenian terms in the dictionary with Latin equivalents. Murko used earlier dictionaries as well as the latest botanical literature for the plant names in his work. Pleteršnik's dictionary contains a large number of plant names, other botanical terminology, and also the qualifier *bot.* (= botany). He obtained most of his plant names from lexicographers (Caf, Murko, and Zalokar) and collectors of these names (Medved, Tušek, Josch, and Erjavec).